

ՄԻՔԱՅԵԼ ՄԵԼՔՈՒՄՅԱՆ

ՀՊՏՀ միկրոէկոնոմիկայի և ձեռնարկատիրական
գործունեության կազմակերպման ամբիոնի վարիչ,
տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր

ՍՈՒՐԵՆ ՊԱՐՍՅԱՆ

ՀՊՏՀ միկրոէկոնոմիկայի և ձեռնարկատիրական
գործունեության կազմակերպման ամբիոնի ասպիրանտ

ՈՉ ՄԵՏԱՂԱԿԱՆ ՀԱՆՔԱՆՅՈՒԹ ԱՐԴՅՈՒՆԱՀԱՆՈՂ ԵՎ ՎԵՐԱՄՇԱԿՈՂ ՋԵՌՆԱՐԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱՐՏԱՀԱՆՄԱՆ ԿԱՐՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԸՆԴՆՅԱՆՄԱՆՆ ՈՒՂՂՎԱԾ ՕՐԵՆՍԴՐԱԿԱԶՄԱԿԵՐՊԱԿԱՆ ՔԱՅԼԵՐԸ

Ներկայումս ոչ մետաղական հանքարդյունաբերության ոլորտում իրականացվում են մի շարք օրենսդրական և կազմակերպական բարեփոխումներ՝ փորձելով ոլորտի պետական կառավարման համակարգը համապատասխանեցնել միջազգային լավագույն չափորոշիչներին, նպատակ ունենալով ապահովելու կառավարման համակարգի աշխատանքների թափանցիկություն և արդյունավետություն:

Հիմնաբառեր. ոչ մետաղական հանքանյութեր, վերամշակում, պետական կարգավորում, մրցունակ ձեռնարկություններ, արտահանման շուկաներ, մարքեթինգ

Ոչ մետաղական հանքանյութ արդյունահանող և վերամշակող ձեռնարկությունների արտահանման կարողությունների ընդլայնման հիմնախնդիր-

ների հետազոտումն և լուծման ուղղությունների նախանշումը Հայաստանի տնտեսության համար ռազմավարական նշանակություն ունեն, քանի որ արտահանմանը միտված ուղղված տնտեսությամբ միայն կարող ենք ունենալ կայուն և դինամիկ զարգացող մրցունակ երկիր:

Նշված ոլորտի ձեռնարկությունների արտահանման կարողությունների ընդլայնման նպատակով կատարվող օրենսդրակազմակերպական քայլերը կարելի է բաժանել 7 խմբի՝

- նորմատիվային և հայեցակարգային ակտերի ընդունում-գործարկում,
- արտադրատնտեսական և մարքեթինգային լայնածավալ հետազոտությունների իրականացում,
- «փափուկ» ֆինանսական միջոցների հասանելիություն,
- պետություն – մասնավոր հատվածների միջև գործընկերության զարգացում,
- արտադրություն-գիտություն-կրթություն կապի ապահովում,
- մատչելի և հուսալի արտահանման ենթակառուցվածքների ստեղծում-վերագործարկում,
- ճյուղի ձեռնարկությունների միջև արտադրատնտեսական համագործակցություն (կոոպերացում):

Ընդերքօգտագործման բնագավառում ներկայումս գերիշխում են ցածր արտադրողականություն և շահագործման արդյունավետություն ու բարձր էներգատարություն ունեցող տեխնոլոգիաները: Այս ոլորտում ազգային քաղաքականության հիմնաքարը պետք է դառնա բարձր տեխնոլոգիաների կիրառումը: Դա պահանջում է ոչ մետաղական հանքանյութերի վերամշակման զարգացման ճկուն ու արդյունավետ ռազմավարության և դրանից բխող հստակ գործողությունների ծրագրի ներդրում:

Ձեռնարկությունների գործունեության վերականգնման սկզբնական փուլում մի շարք արտադրատեսակների արտադրությունը և արտահանումը խթանելու համար հարկ է գնահատել պահպանված ձեռնարկությունների առկա վիճակը (տնտեսական և տեխնիկական աուդիտ)՝ ընտրելով ոլորտի առավել շահութաբեր և տնտեսության համար կարևոր արտադրատեսակները, պահպանված ձեռնարկությունները դասակարգել ըստ դրանց արտադրության համար կարևորություն ունեցող առաջնության՝ սկզբնապես առանձնացնելով 5–6 ձեռնարկություն: Ընտրված մի շարք արտադրատեսակների արտադրության համար անհրաժեշտ են տեխնոլոգիական ռեժիմների և գործընթացների համալիր վերամշակումներ:

Ձեռնարկությունների վերագործարկումն արդյունավետ կազմակերպելու նպատակով պետք է մշակել գործարարության մրցունակ ծրագրեր առաջնահերթ արտադրատեսակների համար, որոնք կներառեն բոլոր հարցերի պատասխանները (սպառման շուկայի կայունություն, հումքի ձեռքբերման հնարավորություններ, ռիսկի գործոններ, ներդրումային ծախսեր, ներդրումների հետզնման ժամկետներ և այլն): Բանկերի համար ընդունելի բիզնես-ծրագրերի մշակումից բացի, պետությունը պետք է աջակցի համապատասխան շահագրգիռ խմբերին, միջազգային ֆինանսական կազմակերպություններին և առանձին ներդրողներին՝ տվյալ ծրագրերի պատրաստման հարցում:

2008–2009 թվականների ֆինանսատնտեսական ճգնաժամը մեկ անգամ ևս հիշեցրեց տնտեսագետներին և քաղաքական գործիչներին, որ առանց պետության ակտիվ մասնակցության շուկայական տնտեսությունը չի կարող

լուծել սոցիալ-տնտեսական առկա հիմնախնդիրները: Հետևաբար՝ ոչ մետաղական հանքարդյունաբերության ձեռնարկություններում պետական բաժնեմասի առկայությունն, անկասկած, արդարացված և սպասված է, մի բան, որ թույլ կտա ներդրողների վստահությունը շահել և նոր երաշխիք ապահովել: Միաժամանակ պետք է մշակել նաև պետական բաժնետոմսերը հետագայում վերավաճառելու քաղաքականություն և հստակ ժամկետներ՝ նախապատվությունը տալով նախագծի մյուս բաժնետերերին:

Այս համատեքստում կարևոր նշանակություն ունեն հայեցակարգի ընդունումը, որի մշակման և հաստատման աշխատանքներն օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ պատճառներով ձգձգվում էին: Ոչ մետաղական հանքանյութերի վերամշակման ոլորտի զարգացման հայեցակարգը (հաստատվել է 10.10.2013 թ.) հնարավորություն կտա կյանքի կոչելու բնագավառի տնտեսական, իրավական և կազմակերպչական բնույթի միջոցառումները:

Կարծում ենք՝ հայեցակարգում պետք է առանձին բաժնով անդրադառնալ արտահանման հիմնախնդիրներին, ինչը թույլ կտա հասցեական և առարկայական դարձնել պետական քաղաքականության ուղղությունները:

Նշված հայեցակարգի հիման վրա առաջարկում ենք մասնավոր հատվածի հետ համատեղ մշակել առանձին հանքանյութերի արդյունահանման և վերամշակման բիզնես-նախագծեր, որոնք կապահովեն արդյունավետության և հասցեականության ավելի բարձր մակարդակ:

ՀՀ Կառավարությունը ոչ մետաղական հանքանյութ արդյունահանող և վերամշակող ձեռնարկությունների արտահանման կարողություններն ընդլայնելու նպատակով պետք է արտահանմանն ուղղված արդյունաբերական քաղաքականության ռազմավարության մեջ, բացի ցեմենտի արդյունաբերությունից, ընդգրկի նաև ծայնա- և ջերմամեկուսիչ նյութերի, գտիչ փոշիների, բազալտե անընդհատ մանրաթելքի, ծուլածո սալիկների և ոչ մետաղական հանքանյութերի վերամշակումից ստացվող այլ արտադրատեսակների արտադրությունը՝ դա դիտարկելով որպես արտահանման գերակա ուղղություններից մեկը:

ՀՀ Կառավարության 2008 թվականի մայիսի 15-ի N 654-Ն որոշմամբ հաստատված՝ Հայաստանի Հանրապետության էներգետիկայի և բնական պաշարների նախարարության կանոնադրության համաձայն, ՀՀ էկոնոմիկայի նախարարությունից էներգետիկայի և բնական պաշարների նախարարությանը փոխանցվեցին հանքարդյունաբերության ոլորտի կարգավորման լիազորությունները (գործառնություններ), սակայն ընդերքի վերամշակման գործառնության փոխանցում հստակորեն սահմանված չէ, ինչն էլ երկու նախարարությունների տարաձայնության առարկան է: Առաջարկում ենք ՀՀ էներգետիկայի և բնական պաշարների նախարարության կանոնադրությունում կատարել փոփոխություններ. ընդերքի վարչությանը փոխանցել նաև ընդերքի վերամշակման ծրագրերի մշակման գործառնությունը: Նշենք նաև, որ փաստացիորեն ընդերքի վարչությունն է իրականացրել ոչ մետաղական հանքանյութերի վերամշակման ոլորտի զարգացման հայեցակարգի մշակման աշխատանքները: Կարծում ենք՝ լավագույն արդյունքի համար հարկ է վարչությունը համալրել համապատասխան կադրերով:

Ապրանքների ծագման երկրի հավաստագիր ստանալու համար, բացի դիմում-հայտարարագրից, Առևտրաարդյունաբերական պալատի կողմից պահանջվող փաստաթղթերը հնարավոր չէ էլեկտրոնային եղանակով տրա-

մադրել, ինչը արտահանման գործընթացն ավելի ժամանակատար և աշխատատար է դարձնում: Առաջարկում ենք վերանայել փաստաթղթերի ցանկը՝ հաշվի առնելով, որ էլեկտրոնային ստորագրության լայն տարածումը հնարավորություն է տալիս պահանջվող փաստաթղթերը ներկայացնելու էլեկտրոնային եղանակով:

Ոլորտի արդյունավետ կառավարման համար կարևոր նշանակություն ունեն նաև օրենսդրական դաշտում համապատասխան փոփոխությունները, որոնք կսահմանեն՝

- ա. Հայաստանի Հանրապետության տարածքում ոչ մետաղական հանքանյութերի վերամշակման սկզբունքներն ու կարգը,
- բ. ոչ մետաղական հանքանյութերը վերամշակելիս շրջակա միջավայրը վնասակար ազդեցություններից պաշտպանելու հիմնախնդիրները,
- գ. երկրորդային ռեսուրսօգտագործման ազգային հայեցակարգ՝ առանձնացնելով ոլորտի ռազմավարական գործողությունների գերակայությունը,
- դ. «Թափոնների մասին» ՀՀ օրենքի 5-րդ գլուխը համալրել նոր ենթաօրենսդրական ակտերով և կանոնակարգերով, որոնք կապահովեն երկրորդային հումքի օգտագործման տնտեսական խթանման միջոցառումների իրացումը և գործարարության միջավայրի էկոլոգիապես հիմնավորված զարգացումը,
- ե. աշխատանքների անվտանգության ապահովման դրույթները,
- զ. միջազգային չափորոշիչների կիրառման մեխանիզմները, ժամանակացույցը և այլն:

Ոլորտի ձեռնարկությունների արտահանման կարողություններն ամբողջապես օգտագործելու համար խիստ անհրաժեշտ է արտաքին շուկաների ուսումնասիրումը, որը կնպաստի արտադրատեսակների ճիշտ ընտրությանը և իրացման արդյունավետ ցանցի ստեղծմանը:

Արտաքին շուկայում գործարարության ծավալումն անխուսափելիորեն կապված է որոշակի վտանգների հետ, որոնք սպառնում են համապատասխան տնտեսական գործունեություն իրականացնող սուբյեկտների որոշակի չափերին: Այլ կերպ ասած՝ արտաքին տնտեսական գործունեությունը կապված է ամենատարբեր արտաքին ռիսկերի հետ: «Արտաքին ռիսկ» ասելով հասկանում ենք հնարավոր անբարենպաստ իրադարձությունները, որոնք կարող են տեղի ունենալ, և որոնց պատճառով արտաքին տնտեսական գործունեություն ծավալողը կարող է գույքային վնասներ կրել:

Նման ռիսկերի հետ կապված հնարավոր կորուստների նվազեցման նպատակով կարելի է առանձնացնել հետևյալ խումբ մեթոդները.

- 1) ապահովագրում, այսինքն՝ տարբեր քաղաքականությունների կիրառում, ինչպես նաև միջազգային առևտրատնտեսական հարաբերություններում գործադրվող տարբեր ապահովագրական պայմանագրերի կնքում,
- 2) հեջավորում՝ բորսայական ֆյուչերսային և օպցիոն գործարքների դեպքում,
- 3) հաշվարկակրեդիտային հարաբերություններում տարբեր մեթոդների և ձևերի կիրառում՝ առաքված ապրանքների համար չվճարման կամ վճարի դիմաց ապրանքները չառաքելու դեպքում. օրինակ՝ հաս-

տատված ակրեդիտիվ փաստաթուղթ, բանկային տարբեր երաշխավորագրեր, գրավադրում և այլն,

- 4) արտաքին շուկայի տարբեր պայմանների (առաջարկ, պահանջարկ, գին) վերլուծում, դրանց վերաբերյալ կանխատեսումներ, ինչպես նաև պլանավորում և արտաքին պայմանների փոփոխությամբ պայմանավորված հնարավոր վնասներից խուսափելու անհրաժեշտ միջոցառումների ճիշտ ժամանակին իրականացում սեփական կամ փոխառու միջոցների հաշվին և այլն¹:

Արտաքին տնտեսական գործունեության շրջանակներում հաճախ առկա է օտարերկրյա գործընկերոջ կողմից չվճարման ռիսկ: Վերջինիս կառավարման ամենատարածված մեթոդներից մեկն էլ ապահովագրումն է, որը կապաշտպանի տնտեսավարողներին ինչպես քաղաքական (գործընկերոջ ռիսկը, ով գտնվում է պատերազմական կամ հեղափոխական իրավիճակում, կամ գործընկեր երկրի կառավարության ռիսկը, որը կարող է ներմուծման դեմ արգելքներ մտցնելու կամ արժույթային սահմանափակումների միջոցով խափանել հասույթի փոխանցումը), այնպես էլ առևտրային (սնանկացման կամ ֆինանսական ծանր վիճակում գտնվող առևտրային գործընկերոջ ռիսկը) ռիսկերից²:

Հայաստանում առևտրային բանկերի կողմից արտահանման վարկավորումը ռիսկային է համարվում, ուստի արտահանման առանձին վարկավորում Հայաստանում չի իրականացվում: Փաստորեն, արտահանման ֆինանսավորման համար բանկերը բարձր տոկոսադրույքներով կամ սեփական միջոցների (ռեսուրսների) հաշվին են վարկեր տրամադրում: Սեփական միջոցների օգտագործման պատճառով սահմանափակվում են դրամի հոսքը և պարտքի կառավարումը: Բարձր վճարվող աշխատուժը, բարձր բանկային տոկոսադրույքները և չկարգավորվող փոխատվությունները ավելացնում են ընկերության ֆինանսական ծախսերը, հետևաբար՝ արտահանման արժեքը՝ հայկական ապրանքը միջազգային շուկայում դարձնելով ոչ մրցունակ: Գործնականում անհամեմատ հեշտ է սպառողական, քան արտահանման վարկի ձևակերպումը: Արտահանման վարկ ձեռք բերելը ձեռնարկությունների համար դառնում է աշխատատար և ծախսատար:

Առևտրի ֆինանսավորումը Հայաստանում իրականացվում է առևտրային բանկերի միջոցով փաստաթղթավորված վարկի (վարկագիր) ձևով և բանկային երաշխիքով: Այս ծառայությունները տրամադրում է հայկական բանկերի մեծ մասը: Վարկագիր (ակրեդիտիվ) բացելու արժեքը մոտավորապես 1% է, որը երկու անգամ ավելի թանկ է Արևմտյան Եվրոպայում և ԱՄՆ-ում կիրառվող սակագներից: Սա մասամբ պայմանավորված է միջազգային բանկերի կողմից պահանջվող հաստատման վճարներով³:

2012 թվականի նոյեմբերի 22-ին ՀՀ Կառավարությունը «Արտահանման ֆինանսավորման ապահովագրական կազմակերպություն» ՓԲԸ-ի (այսուհետ՝ Գործակալություն) ստեղծման միջոցառումների ցանկը հաստատելու

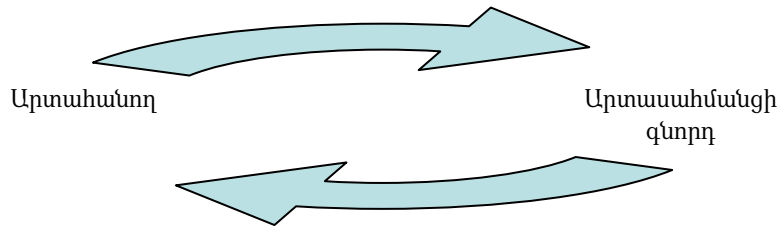
¹ Стѣи Внешнеэкономическая деятельность предприятия /под ред. Стровского Л./, Учебник, 5-е издание, „Юнити-Дана“, 2010, էջ 293–294:

² Стѣи Should Goverments Subsidize Exports through Export Credit Insurance Agencies? Toni Haniotis, Sebastian Schich, Discussion Papers, September, 1995, N 103:

³ Стѣи ԵՄ ԽՆ ԱԱԱ հենասյուն, «Ֆինանսական գործիքների դերը առևտրի խթանման կազմակերպություն ստեղծելու գործում» քաղաքականության խորհրդատվության փաստաթուղթ: Եր., հուլիս, 2011, էջ 12:

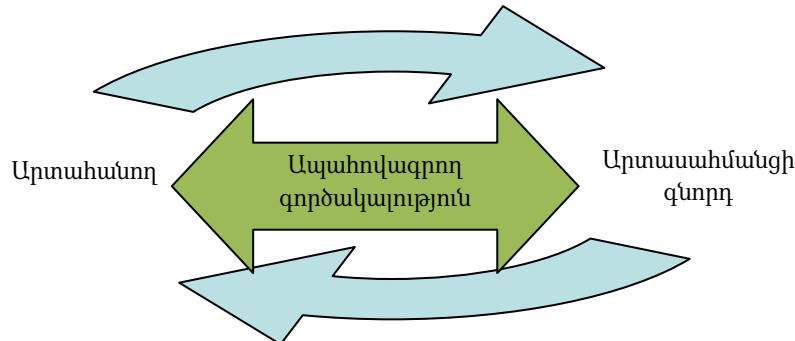
որոշում կայացրեց: Այն հիմնականում զբաղվելու է արտահանման վարկավորման ապահովագրությամբ, որը կարող է նպաստել վարկերի տոկոսադրույքների նվազմանը: Այսինքն՝ վարկավորման ապահովագրման դեպքում առևտրային բանկերը վարկը կդիտարկեն ոչ ռիսկային: Ենթադրվում է, որ ապագայում Գործակալությունը կդառնա ինքնաֆինանսավորվող և կգործի առևտրային հիմունքներով, ինչպես եվրոպական երկրներում է:

«Արտահանող-արտասահմանցի գնորդ». սա Հայաստանից ապրանքների արտահանման պարզեցված հիմնական շղթան է.

Գծապատկեր 1. «Արտահանող-արտասահմանցի գնորդ» պարզեցված շղթան

Եվրոպական շղթան այլ է՝ «արտահանող-արտասահմանցի գնորդ» և նրանց միջև՝ ապահովագրող գործակալություն, որը գնահատում և ապահովագրում է հիմնականում գնորդի ռիսկերը (գծապատկեր 2): Եթե տնտեսավարողը ցանկանում է արտահանման համար վարկ ստանալ որևէ ֆինանսական կառույցից, արտահանման վարկավորման գործակալությունը երաշխավորություն է տրամադրում:

Գծապատկեր 2. «Արտահանող-ապահովագրող գործակալություն-արտասահմանցի գնորդ» շղթան

Գործակալությունն արտահանողի փոխարեն վարկի գումարը վճարում է հիմնականում երեք դեպքում՝

- 1) երբ արտահանողի ապրանքի մի մասը չի վաճառվում,
- 2) եթե քաղաքական լարված իրավիճակի պատճառով արտահանումը չի իրականացվում,
- 3) եթե գնող կողմը չի վճարում գումարը:

Նվազագույնի հասցնելով ռիսկերը՝ Գործակալության ստեղծումը առաջին հերթին կնպաստի արտահանման ծավալների ավելացմանը: Այստեղ կարևոր խնդիրն առևտրային հաշվեկշռի պակասուրդի կրճատումն է: Այս գործիքը հիմնականում լուծում է արտահանման խնդիրներից մեկը:

Արտահանման վարկավորման գործակալության կանոնադրական կապիտալը, որը կներդնի ՀՀ Կառավարությունը, կկազմի 1.5 մլրդ ՀՀ դրամ: Գործակալությունը կկարողանա մոտ 10 անգամ ավելի՝ 15 մլրդ դրամի ապահովագրական պոլիսներ տրամադրել: Ապահովագրավճարը չի գերազանցի ապահովագրվող գումարի 1 տոկոսը:

Արտաքին շուկա մուտք գործելով՝ ձեռնարկությունը հայտնվում է միջազգային սուր մրցակցության միջավայրում. այս պայմաններում հաջողության հասնելու համար անհրաժեշտ է կիրառել կառավարման ժամանակակից մեթոդներ, այդ թվում՝ միջազգային շուկաներում մարքեթինգային հետազոտությունների պատվիրում:

Ոչ մետաղական հանքանյութ արդյունահանող և վերամշակող ձեռնարկություններն արտաքին շուկաներ մուտք գործելու համար պետք է տարբերակված մոտեցում ցուցաբերեն՝ հաշվի առնելով աշխարհագրական, տնտեսական, քաղաքական և այլ գործոններ:

ԱՊՀ և Արևելյան Եվրոպայի երկրների շուկաներ մուտք գործելու համար, կարծում ենք, նպատակահարմար կլինի գործադրել սեփական մարքեթինգային ցանցի ստեղծման եղանակը, քանի որ մեր ձեռնարկությունների արտադրատեսակների մասին որոշակի տեղեկություն ունեն այդ շուկայի սպառողները, մեր տնտեսավարող սուբյեկտներն օրենսդրական դաշտին հիմնականում տեղյակ են, որակին վերաբերող չափորոշիչները խիստ չեն, լեզվական խոչընդոտ չկա և այլն:

Հաշվի առնելով նաև արտահանման ուղիների անհուսալիությունը և այլընտրանքի բացակայությունը՝ առաջարկում ենք նաև արտերկրում (առավել հարմար է ՌԴ Մերձմոսկովյան շրջանը) հիմնել լոգիստիկ կենտրոն (պահեստ) ոչ մետաղական հանքանյութ արդյունահանող և վերամշակող ձեռնարկությունների համար՝ պետության և մասնավոր հատվածների մասնակցությամբ:

Այս առաջարկը համահունչ է նաև Մաքսային միության անդամ երկրների՝ ՌԴ-ի, Բելառուսի և Ղազախստանի տնտեսական միասնացման գործընթացներին: Օրինակ՝ նախատեսվում է ստեղծել «Միասնական տրանսպորտային լոգիստիկ» ձեռնարկությունը, որը կկոորդինացնի անդամ երկրների երկաթուղային համակարգն ու բեռնափոխադրումները: Այս համատեքստում որոշիչ հանգամանք է տարածաշրջանային տնտեսական միասնացման նախագծերում Հայաստանի անդամակցությունը, որը ներկայումս արտաքին առևտրի ծավալների մեծացման առավել արդյունավետ ուղին է:

Տվյալ ոլորտի ձեռնարկությունների արտահանման կարողությունների գնահատականների և վերլուծությունների արդյունքում պարզ է դառնում, որ համագործակցությունն առավել արդյունավետ կարող է լինել Մաքսային միության (այսուհետ՝ ՄՄ) երկրների հետ, քանզի մինչև անկախացումը և դրանից հետո էլ Հայաստանը տնտեսական կյանքի գրեթե բոլոր բնագավառներում գործակցում է նախկին խորհրդային հանրապետությունների հետ: Ուսումնասիրվող ոլորտի ձեռնարկությունների արտահանման հիմնական և հեռանկարային շուկան Ռուսաստանի Դաշնությունն է, որի դերը ՄՄ-ում առանցքային է: Փաստորեն, տնտեսական ինտեգրման նախադրյալներից երկուսը՝ աշխարհագրական մերժությունը և պատմականորեն ձևավորված տնտեսական կապերը, ներկա փուլում ՄՄ երկրների հետ առկա են: Մաքսային միությանը հնարավոր անդամակցության դրական ազդեցությունը ոլոր-

տում տեսանելի կլինի այն դեպքում, երբ վերականգնվեն Աբխազիայով երկաթուղային և ավտոճանապարհային փոխադրումները, ինչպես նաև ֆինանսավորվեն Հայաստան-Իրան երկաթուղու և նոր ատոմակայանի շինարարական աշխատանքները: Սակայն պետք է ակտիվ քայլեր ձեռնարկել այլ տարածաշրջանային տնտեսական ինտեգրման ուղղություններով ևս, ինչը հնարավորություն կտա ընդլայնելու արտադրական ծավալներն ու արտահանման աշխարհագրությունը:

Արևմտյան Եվրոպա, Միջին Արևելք և այլ տարածաշրջաններ արտահանելիս առավել արդյունավետ կլինի իրացման միջնորդների ցանցի կիրառումը, ինչը թույլ կտա ոչ մետաղական հանքանյութերի վերամշակումից ստացվող արտադրատեսակներն իրացնել մեզ համար դեռևս անծանոթ շուկաներում՝ օգտագործելով նաև սփյուռքահայության ներուժը:

Կարծում ենք՝ անարդյունավետ կլինի լայնածավալ ագրեսիվ գովազդային քաղաքականությունը, քանի որ ոչ մետաղական հանքանյութերի վերամշակումից ստացվող արտադրատեսակները հիմնականում լայն սպառման չեն, և խոշոր սպառողները ձեռնարկություններն են: Տվյալ արտադրատեսակների արտահանման դեպքում ուշադրությունը պետք է կենտրոնացնել հատկապես սպառող ձեռնարկությունների գնումներ կատարող անձանց շրջանակի հետ ակտիվ և հասցեական աշխատանքների ուղղությամբ, ինչը հաճախ որոշիչ նշանակություն է ունենում համագործակցության և երկարաժամկետ պայմանագրերի կնքման դեպքում:

Ոչ մետաղական հանքանյութերի վերամշակումից ստացվող արտադրատեսակների մասին տեղեկատվություն տարածելու լավագույն միջոց կարող է լինել մասնագիտական ամսագրերում և կայքերում հայտարարությունների կամ գովազդային վահանակների տեղադրումը, մասնավորապես՝ www.constructionbusinessowner.com, www.alibaba.com, www.probuild.com, www.amazon.com և այլն: Օգտակար կլինի նաև մեր ձեռնարկությունների ակտիվ մասնակցությունը միջազգային և տեղական ոլորտային ցուցահանդեսներին:

Հայաստանի արտասահմանյան առևտրային ներկայացուցչությունները ևս պետք է իրենց մասնակցությունն ունենան ոլորտի ձեռնարկությունների և դրանց արտադրատեսակների նկարագրերի նպատակային տարածման գործում: Միջազգային շուկայում ներկայանալու համար առաջարկում ենք բացել իր տեսակի մեջ աշխարհում եզակի՝ www.nmm.am (**Non-Metallic Mining**) մասնագիտացված կայքէջը: Դա կարող է դառնալ ժամանակակից մարքեթինգային գործիք, որը կներկայացնի մեր հանրապետությունը որպես ոչ մետաղական հանքանյութի արդյունահանման և վերամշակման մեծ ներուժ ունեցող երկիր:

Համաշխարհային տնտեսությունում արտաքին տնտեսական կապերը դառնում են պետության ազգային եկամտի աճի, տնտեսական և գիտատեխնիկական առաջընթացի արագացման գործոն⁴: Հետևաբար՝ այս ոլորտի ձեռնարկությունների միասնացումը մասնագիտացված կառույցներին ավելի է կարևորվում:

Ոչ մետաղական հանքանյութերի բնագավառում առաջատար համարվող երկրում՝ Միացյալ Նահանգներում, մասնավոր կորպորացիաների և պե-

⁴ Տե՛ս Թ. Թորոպյան, Հայաստանի արտաքին տնտեսական կապերի կարգավորման միտումները, Եր., «Էկոնոմիկա» ամսագիր, N 1-3, 1996, էջ 21:

տության ջանքերով հիմնադրվել է մասնագիտացված մարմին՝ *Պեռլիտի ինստիտուտը*։ Այն ստեղծվել է 1949 թվականին՝ որպես շահույթ չհետապնդող ոչ առևտրային կազմակերպություն։ Սկզբնական շրջանում դրան անդամակցում էին միայն ամերիկյան ընկերություններ, իսկ այժմ այն դարձել է համաշխարհային ճանաչում ունեցող ինստիտուտ՝ տարբեր երկրների պեռլիտ արդյունահանող և վերամշակող շուրջ 40 ընկերությունների գործակցությամբ⁵։

Նկար 1. Պեռլիտի ինստիտուտ

Ներկայումս Պեռլիտի ինստիտուտը տեղակայված է Փենսիլվանիա նահանգի Հարիսբուրգ քաղաքում (ԱՄՆ)։ Գործունեության շրջանակներն ընդլայնվել են պեռլիտի կիրառման հետևյալ ուղղություններում՝ շինանյութեր, գտիչ փոշիներ, գյուղատնտեսություն, հանքարդյունաբերություն, ծայնա- և ջերմամեկուսիչ նյութեր։ Պեռլիտի ինստիտուտի արդյունավետ աշխատանքի շնորհիվ է, որ ԱՄՆ-ում վերջին 15 տարիների ընթացքում բացվել են պեռլիտ վերամշակող նոր գործարաններ՝ ամրապնդելով իրենց

դիրքերը նաև միջազգային շուկայում⁶։

Մեր տարածաշրջանում երկու ընկերություն Թուրքիայից և մեկ ընկերություն Իրանից անդամակցում են Պեռլիտի ինստիտուտին։ Կարծում ենք՝ *«Արագածպեռլիտ» ԲԲԸ-ի* անդամակցությունը նշված կառույցին կնպաստի արտահանման կարողությունների ընդլայնմանը։

Ոչ մետաղական հանքանյութ արդյունահանող և վերամշակող ձեռնարկությունների արտահանման հիմնախնդիրները համակարգված և հասցեական լուծելու նպատակով առաջարկում ենք ՀՀ Կառավարության և ոլորտի շահագրգիռ ձեռնարկությունների մասնակցությամբ հիմնել *«Ոչ մետաղական հանքանյութերի արտահանման խթանման և պաշտպանության» պետական խորհուրդ*։

Երկրի զարգացման, արդյունաբերական արտադրանքի մրցունակության մակարդակի բարձրացման, ինչպես նաև ներդրումների ներգրավման գործում կարևոր նշանակություն ունեն գիտատեխնիկական առաջընթացի արագացումը և ժամանակակից տեխնոլոգիաների կիրառումը⁷։

Ոլորտի արտադրատեսակների արտահանմանը կարող են նպաստել լայն տարածում ստացած բարտերային և քլիրինգային պայմանագրերը, ինչպես նաև միջպետական պարտքերը։

Այսօր արդեն առկա են բազմաթիվ պայմանագրեր ու համաձայնություններ ոլորտի արտադրատեսակների իրացման վերաբերյալ. այսպես՝ «Հայաստանի Հանրապետության և Ռուսաստանի Դաշնության երկարաժամկետ տնտեսական համագործակցության նախագծերի իրականացման գործողությունների պլան մինչև 2010 թվականը» միջպետական համաձայնագիրը՝ 14.09.2007 թ., նախնական պայմանագրեր Հայաստանի և ՌԴ լեռնամետա-

⁵ Տե՛ս <http://www.perlite.org/support/about-perlite-institute.html>

⁶ Տե՛ս <http://www.perlite.org/support/join-us.html>

⁷ Տե՛ս **Ольга О., Борисов В.**, Инновационная деятельность в промышленности. М., „Экономист“, N 9, 1999, էջ 12։

լուրգիական գործարանների միջև (Քաջարանի, Ագարակի, Ղափանի պղնձամոլիբդենային կոմբինատներ, «Լենմետրո» ԲԲԸ և այլն): Ռուսական կողմը իր հերթին շահագրգիռ է Հայաստանից ոչ մետաղական հանքանյութերի ներմուծմամբ, քանի որ խորհրդային շրջանում դրանց հիմնական սպառող են եղել և տեղյակ են մեր հանքանյութերի որակական բարձր հատկանիշներին: Ոլորտի արտահանման հիմնախնդիրների լուծման դեպքում պայմանավորվածությունները կյանքի կկոչվեն:

Նոր սերնդի տեխնիկայի ստեղծման պահանջը սրվում է այն ժամանակ, երբ առկա տնտեսական պահանջմունքներն անհնար է լինում բավարարել հնացած տեխնիկայի հնարավորությունների օգտագործմամբ: Հարկ է մանրակրկիտ կերպով վերլուծել և առաջադրված տարբերակներից ընտրել արդյունավետը⁸:

Ներկայումս այս ոլորտը ժամանակակից տեխնիկայով և տեխնոլոգիաներով համալրումը բավականին ցածր մակարդակի վրա է: Կարևոր է նաև նորագույն սարքավորումների շահագործման համար անհրաժեշտ կադրերի ապահովումը: Այս խնդիրը կարելի է լուծել բուհերի, միջին մասնագիտական ուսումնարանների և մասնավոր ձեռնարկությունների համատեղ ջանքերով, անհրաժեշտության դեպքում՝ արտասահմանում ուսուցման և վերապատրաստման դասընթացների կազմակերպման միջոցով:

Մեր երկրում գիտություն–արտադրություն համագործակցությունը գոհացուցիչ մակարդակի վրա չէ: Մշակված չեն կազմակերպակառավարչական այնպիսի գործուն մեխանիզմներ, որոնք կնպաստեին գիտատեխնիկական ներուժի լիարժեք օգտագործմանն ու կայուն տնտեսական աճի ապահովմանը: Այս առումով, հրատապ է արտադրական ինտեգրացիայի և գիտատեխնիկական առաջընթացի խթանմանն ուղղված ջանքերի կենտրոնացումը⁹: Գիտություն–արտադրություն ոչ բավարար համագործակցության բացակայության մասին է վկայում այն փաստը, որ «Քար և սիլիկատներ» գիտահետազոտական նախագծային ՓԲԸ-ի և «Նյութաբանություն» գիտահետազոտական և արտադրական ՓԲԸ-ի բազմաթիվ արժեքավոր հետազոտություններ դեռևս մնացել են թղթի վրա, քանի որ մեր երկրում վենչուրային ֆինանսական միջոցները խիստ անբավարար են: Առանց պետական հովանավորության՝ մասնավոր հատվածը զգուշանում և առավել քիչ ռիսկային նախագծերում է ներդրումներ անում: Այս խնդիրը կարող է լուծվել ՀՀ Կառավարության և օտարերկրյա դոնորների գիտահետազոտական և արդյունքների նյութականացման աշխատանքների ֆինանսավորման (կամ մասնակցության) միջոցով:

Ձեռնարկատիրական կոշտ մրցակցությունը պահանջում է, որ ընկերությունները մշտապես մշակեն արդիական ապրանքներ և ծառայություններ, որպեսզի ձեռք բերեն նոր շուկաներ: Գիտելիքահենք տնտեսության պայմաններում արտադրությունը գրեթե խնդրահարույց չէ. հիմնական խնդիրը սպառողի վերաբերյալ գիտելիքն է, շուկա առաքված ապրանքի վերաբերյալ տեղեկատվությունը¹⁰:

⁸ Տե՛ս **Շ. Էվինյան**, Գիտատեխնիկական առաջադիմության էկոնոմիկա, Եր., «Տնտեսագետ», 1995, էջ 52–53:

⁹ Տե՛ս **Домбровский В.**, О научно-промышленной политике России на рубеже веков. М., „Проблемы теории и практики управления“, N 1, 2000, էջ 10:

¹⁰ Տե՛ս **Գ.Վարդանյան**, Գիտելիքահենք տնտեսություն. հնարավորություններ և մարտահրավերներ, Եր., «Գիտություն» հրատ., 2008, էջ 40:

Արտահանման կարողությունների ընդլայնմանը նպաստող հաջորդ քայլը համապատասխան ներուժ ունեցող նոր արտադրությունների ստեղծման խթանումն է: Դրանց կազմակերպումը պահանջում է պետության ֆինանսական և խորհրդատվական աջակցության մեխանիզմների կիրառություն՝ կապված նոր շուկաների ուսումնասիրության, գործարարության նախագծերի մշակման, անհրաժեշտ ներդրումների ներգրավման, հարկային խթանող միջավայրի ստեղծման հետ¹¹:

Նշված խնդիրն արդյունավետ լուծելու համար պետք է ապահովել «ուսումնասիրություն – փորձարարական ստրուկտորական աշխատանքներ – ներդրում – արտադրություն – իրացում» շղթայի կենսունակությունը:

Գծապատկեր 3. Բիզնես-նախագծի փուլերը

Միջազգային փորձը ցույց է տալիս, որ ոչ մետաղական հանքանյութ արդյունահանող և վերամշակող ձեռնարկությունների արտահանման կարողությունների ընդլայնման արդյունավետ միջոցներից է միություններում միավորումը, որը նպաստում է շահերի համակենտրոնացմանը և արտաքին շուկայում միասնաբար հանդես գալուն՝ ապահովելով պաշտպանվածություն և մրցունակություն:

Վերջին տարիներին շահագրգիռ խմբերի և համապատասխան գործարանների սեփականատերերի մասնակցությամբ քննարկվել է ոչ մետաղական հանքանյութերի վերամշակման քլաստերի կամ կոնցեռնի ստեղծման հնարավորությունը՝ որպես տարբերակ դիտարկելով նաև պետության մասնակցությունը¹²: Դա թույլ կտա իրացնել միասնական ձեռնարկությունների արտադրատնտեսական կարողությունները, վերակառուցել ոչ արդյունավետ գործող ձեռնարկությունները՝ միջազգային շուկայում ապահովելով մրցունակ արտադրատեսակների թողարկումը:

2009 թվականին «Գյումրու ապակու գործարան» ՓԲԸ-ի և «Քարակերտի քարածուխի գործարան» ԲԲԸ-ի միջև բանակցություններ սկսվեցին «Հայ-բազալտ և պեռլիտ» կոնցեռն (Concern «Armbasalt & Perlite») հիմնելու վերաբերյալ: Նախատեսվում էր նաև համատեղ բիզնես-նախագիծ մշակել «Project Development International Funding» կազմակերպության (ԱՄՆ) ֆինանսավորմանը ներկայացնելու համար: Սակայն այս ոլորտի ձեռնարկությունների համագործակցությունը դեռևս օրակարգում է:

Այսպիսով՝ ոչ մետաղական հանքանյութ արդյունահանող և վերամշակող ձեռնարկությունների արտահանման կարողությունների ընդլայնումը հնարավոր է միայն պետություն-մասնավոր հատվածների համագործակցության և միջազգային առաջավոր փորձի ներդրման միջոցով:

¹¹ St'u The Export Manufacturing Experience of Indonesia, Malazia and Thailand: Lessons fot Africa, Rajah Rasiah, Discussion papers, June 1998, N 137:

¹² St'u ՀՀ քաղաքացիական օրենսգիրք, հոդված 125:

МИКАЕЛ МЕЛКУМЯН

Заведующий кафедрой „Микроэкономики и организации предпринимательской деятельности” АГЭУ, доктор экономических наук, профессор

СУРЕН ПАРСЯН

Аспирант кафедры „Микроэкономики и организации предпринимательской деятельности” АГЭУ

Законодательные и организационные шаги для увеличения экспортного потенциала предприятий, добывающих и перерабатывающих нерудные полезные ископаемые. - В настоящее время в нерудной промышленности осуществляется ряд законодательных и организационных реформ, чтобы приблизить систему управления государственным сектором к лучшим международным стандартам для обеспечения прозрачности и эффективности работ системы управления. Основная цель данного анализа – предложить решение проблемы увеличения экспортного потенциала предприятий, добывающих и перерабатывающих нерудные полезные ископаемые, особенно для их применения в Армении.

MIKAYEL MELKUMYAN

Head of the Chair of „Microeconomics and Organization of Entrepreneurial Activity” at ASUE, Doctor of Economics, Professor

SUREN PARSYAN

Post-graduate at the Chair of “Microeconomics and Organization of Entrepreneurial Activities” at ASUE

Legislative and Organizational Measures of Expanding Export Potentials of Non-Metallic Mineral Mining in Processing Enterprises. - Nowadays, several legislative and organizational reforms are maintained in the area of Non-Metallic Mining to bring the state management system closer to the best international standards aiming to ensure transparency and efficiency of the management system. The main purpose of the analysis is to offer solutions to expanding export potentials of non-metallic mineral mining and processing enterprises, especially for their implementation in Armenia.